

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Lietuviai anno Domini 1262

2011-11-01

ŽURNALAS: NAUJASIS ŽIDINYS - AIDAI

TEMA: Istorija

POTEMĖ: Senoji Lietuva

AUTORIUS: Rimvydas Petrauskas

DATA: 2011-11

Lietuviai anno Domini 1262

Kodėl buvo nukirsdintas Mazovijos valdovas Siemovitas?

Rimvydas Petrauskas

Šiame žurnalo numeryje skelbiame du vienas kitą papildančius, nors stiliaus ir formos požiūriu gana skirtingus tekstus, kurie atsirado Kazio Almeno iniciatyva, jo organizuotoje sekcijoje „Santaros-Šviesos“ suvažiavime Alantoje (2011-06-25), skirtoje XIII a. istorijos mįslėms. Abu tekstus sieja žanras – istorinės mįslės, į kurių galutinio atsakymo istoriniai šaltiniai neduoda, tačiau kurių apmąstymas gali suteikti naujų postūmių bandant geriau pažinti seniai praėjusios ir mažai pėdsakų palikusios epochos realijas. Bendras ir abiejų straipsnių objektas – tai aktyvi lietuvių kariaunų veikla Mindaugo epochoje, XIII a. antroje pusėje. Pagaliau straipsniuose aprašomi įvykiai yra beveik vienalaikiai, galbūt tarpusavyje susiję. Todėl viena mįslė tiesiogiai veda prie kitos. Klausiant konkrečiai – ar tie lietuvių kariauninkai, kurie 1262 m. siautėjo dabartinės Varšuvos apylinkėse, lygia greta galėjo suorganizuoti sudėtingą logistinę operaciją, kurios pasekmė – sunkių bronzinių durų perkėlimas iš Plocko Mazovijoje į Didįjį Naugardą Rusijoje?

Pirmojo straipsnio autorius – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto profesorius Rimvydas Petrauskas (svarbiausi darbai: Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis, struktūra, valdžia (2003), Lietuvos istorija, t. IV: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m. (su Jūrate Kiaupiene, 2009)). Savo straipsnyje jis su autoritetingam medievistui būdingu atsargumu aprašo netikėtai tragiška atomazga pasibaigusį vieną lietuvių kariaunos žygį, drauge pristatydamas to meto konfliktų kasdienybę. Kartu tai istorinis fonas ir komentaras siužetui antrojo straipsnio, kuriame rašytojas ir istorikas Kazys Almenas (žymiausi romanai: Upė į rytus, upė į šiaurę (2 t., 1964, 2005), Pjūties metas (Šienapjūtė, 1970, 2008)), išsamiai plėtoja hipotezę apie lemiamą lietuvių karių vaidmenį bronzinių durų kelionėje iš Lenkijos į Rusiją. Šios kelionės maršrutas turėjo

driektis per XIII a. Lietuvą, ir rekonstruodamas įvykius autorius neišvengiamą šaltinių skurdą sumaniai ir įtaigiai kompensuoja pasitelkdamas sveiką protą, istorinį jausmą ir vaizduotę. – Redakcija.

Istorikų mėgstama klausinėti įvairių dalykų. Iš jų tikimasi kvalifikuotų komentarų apie svarbius praeities ir dabarties procesus, reiškinius ir įvykius. Jie turi žinoti kur, kodėl ir kaip nutiko vienas ar kitas įvykis, tik retas pripažįsta jiems teisę išsakyti išlygas ir abejones. Labiausiai tinka trumpi ir sveika gyvenimiška logika pagrįsti atsakymai. Todėl ir į klausimą apie smurtinį lietuvių veiksmą XIII a. septintame dešimtmetyje atsakyti galima labai paprastai: pirma, todėl kad taip jie ir jų baltiškieji giminaičiai buvo įpratę elgtis nuo šv. Vaitiekaus Adalberto ir šv. Brunono Bonifaco laikų, ir, antra, už tai, kad Siemovito tėvas, Mazovijos kunigaikštis Konradas atsikvietė į Rytų Pabaltijį Vokiečių ordiną, o ir jis pats su kryžiuočiais palaikė draugiškus santykius, be kita ko, dalindamasis su jais jotvingių žemes.

Tačiau taip atsakinėti istorikai mėgsta tik žurnalistams, o kai jų paprašo parengti pranešimus ar (dar daugiau) publikuosimą straipsnį, jie ima viską atsargiai dėstyti įprastu kontekstu, išlygų, hipotezių pripildytu naratyvu. Kazys Almenas pažįsta istorikus, juos mėgsta ir pašiepia. Užduodamas šį klausimą jis lengvai įspėja istoriko reakciją – taip, atsakyti į šią „mislę“, ko gero, neįmanoma: per mažai šaltinių (ką čia šaltinių, kaip dar matysime, iš esmės šis įvykis yra žinomas iš vieno vienintelio sakinio), per daug miglota istorija.

Ir vis dėlto istorikai kaskart mėgina priartėti prie tų „tolimų ir miglotų“ laikų, tai jiems padeda daryti jų žinios ir fantazija. Vaizduotės reikšmė istorijos pažinime, ypač medievistikoje, tyrinėjančioje itin mažai šaltinių palikusią epochą, mokslo teoretikų yra pripažintas dalykas. Įvairios kilmės, skirtingo patikimumo, bet vienodai lakoniškas ir tendencingas XIII a. šaltinių žinutes supinti į nuoseklų istorinį pasakojimą – tai darbas, reikalaujantis vaizduotės. Efektingiausias lietuvių istoriko vaizduotės rezultatas yra Valstybės diena – liepos 6-oji – diena, kuri visiškai neminima istorijos šaltiniuose, tačiau kartu data, kurios neįmanoma paneigti¹. Tik nedaug perdėsim teigdami, kad ankstyvoji Lietuvos istorija – tai rinkinys daugiau mažiau tikėtinų hipotezių, įsitvirtinusių vadovėliuose ar sintezėse kaip istoriniai faktai. Todėl verta nuolat tikrinti senus ir nusistovėjusius istoriografijos teiginius. Kita vertus, egzistuoja ribas fantazijai nubrėžiantys tam tikri metodiniai šaltinotyros reikalavimai ir istoriografinė diskusija. Todėl šalia vaizduotės būtinas istoriko jautrumas šaltinio sakiniui, tolimoje praeityje gyvenusio žmogaus užrašytam ir mus kone stebuklingai pasiekusiam žodžiui.

Todėl, nusprendus papasakoti apie 1262-ųjų nutikimą, lieka tik viena galimybė: remiantis skurdžiais XIII a. šaltiniais² nusakyti šio įvykio kontekstą ir pamėginti išsiaiškinti socialines ir politines aplinkybes, formavusias to meto žmonių elgseną. Toliau bus kalbama apie keturis dalykus: 1) struktūrą – kariauną; 2) veikėjus – karalių ir kunigaikščius – Mindaugą, Daumantą, Tautvilą, Treniotą, Lengvenį, Vaišelgą, Siemovitą; 3) žygius – lietuvių kariaunų veiklą Livonijoje, Rusioje ir Lenkijos pakraščio teritorijoje – Mazovijoje; 4) įvykį – vieną 1262 m. lietuvių žygį į Mazoviją.

Kariaunos

XIII a. epochą baltų žemėse galima vadinti „kariaunų amžiumi“. Lietuviai istoriniuose

šaltiniuose pasirodo kaip kaimynines gentis puldinėjantys ir plėšiantys, tačiau menkai politiškai konsoliduoti karingų vyrų būriai. Sugebėjimas integruoti svetimas (kitų vadų) kariaunas į „didžiąją“ monarcho kariauną yra vienas svarbiausių valstybės susidarymo požymių³. Tokios integracijos pavyzdys galėtų būti Mindaugo seserėno, kunigaikščio iš Nalšios Lengvenio „kariuomenė“, kuri savarankiškai vykdė efektingus karinius žygius į Livoniją ir Voluinę, bet kartu atėjo į pagalbą Mindaugui. Būtent šioje „didžiosios kariaunos“ struktūroje buvo įveikiami skirtumai tarp atskirų žemių interesų ir formavosi politinio bendrumo jausmas. Į kariauną nesunkiai galėjo įsiliesti ir svetimšaliai, kurie, būdami susiję tik su vado asmeniu, dar labiau sustiprindavo jo padėtį (pavyzdžiui, Mindaugo kariaunos vadai Eustatijus Konstantinovičius iš Riazanės, Chvalas). Tai buvo laikas, kai kilmingi asmenys su savo kariaunomis gyveno mobiliai ir jiems buvo visai nesunku pritaipyti naujoje gentinėje aplinkoje. Toks kariauninkų maišymasis buvo būdingas „barbarų Europos“⁴ reiškinyms, neatsitiktinai lietuvių kalboje išlikę germanizmai visų pirma susiję su kariauna ir jos gyvenimo kasdienybe (kunigas, rikis, šarvai, alus ir kt.). To meto šaltiniuose minimi „lietuviai“ – tai ne tiek ta pačia kalba kalbantys žmonės, kiek atstovai konkreto politinio darinio, kuri kaip konsoliduotą bendruomenę atpažįsta iš šono žvelgiantys svetimšaliai kronikininkai. Tai tas „tradicijos branduolys“, kuriame saugoma ir plėtojama gentinė savimonė. Turbūt būtent taip reikėtų suvokti Vokiečių ordino kronikose minimus „lietuvius Žemaitijoje“. Galima manyti, kad tokių „lietuvių“ greitai radosi ir tose Rusijos teritorijose, kurios anksčiausiai tapo besikuriančios politinės organizacijos dalimi (Naugardukas, Polockas ir kt.).

Kariauninkų statusą valdovo aplinkoje paryškina tai, kad XIII a. jie buvo vadinami valdovo „draugais“, o asmeninį santykį – tai, kad kariaunos vado mirtis galėjo reikšti kariaunos suirimą. Antai tik surinkęs Mindaugo „karius ir draugus“, Vaišelga galėjo atkeršyti už tėvo nužudymą. Lietuvių kariaunų žygių į Padauguvį, Rusiją, Mazoviją svarbus padarinys buvo atsigabenamas ir atsivedamas karo grobis, kuris turtino kariauninkus, didino jų prestižą visuomenėje ir skatino tolesnę socialinę skirtį tarp jų ir kitų visuomenės grupių.

Veikėjai

Pirmiausia, ką galima pasakyti apie to meto veikėjus, yra tai, kad visi jie buvo giminaičiai⁵. Lengvenis ir Treniota buvo Mindaugo seserų, kurių vardai nežinomi, sūnūs, Daumantas buvo vedęs antrosios Mindaugo žmonos Mortos seserį, Mindaugo broliėnai Tautvilas ir Gedvydas buvo Žemaičių kunigaikščio Vykinto seserėnai. Lietuvių kunigaikščiai jau giminiavosi su rusų Haličo-Voluinės kunigaikščiais, su lenkų Piastais susigiminiuos, kaip dar matysime, neilgai trukus. Tiesa, tarp šio jau įsitvirtinusio elito kartais pasitaikydavo naujai iškilusių, kaip kad XIII a. šeštame dešimtmetyje aktyviai Žemaitijoje veikęs Algminas (Almenas), kuris, kaip nurodo Livonijos eiliuotoji kronika, buvęs „išrinktas pačių žemaičių“. Žinoma, toks „rinkimas“ monarchinėje Lietuvoje XIII a. viduryje jau buvo neįsivaizduojamas.

Antra, visi jie buvo kariaunų vadai – savų kariaunų šeimininkai ir didžiosios (Mindaugo) kariaunos vadovai. Jų elgesys ir papročiai formavosi karo žygių epochos dvasioje. Jie megzdavo tarpusavio draugiškus ryšius, samdydavosi kitiems valdovams, keršijo už giminaičius ir senjorą, tačiau pasikeitus aplinkybėms juos išdavinėjo ir žudė. Tai buvo prievartos epocha, kurioje, žinoma, taip pat galiojo savos taisyklės, tačiau jos

dažnai nebeveikdavo, jei įvykdavo susidūrimas su „kito (svetimo) pasaulio“ atstovais. Visi šie veikėjai buvo kilę iš palyginti kompaktiškos teritorijos – tų dabartinių Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos žemių, kurios nuo pat Lietuvos valstybingumo pradžios buvo naujo politinio darinio branduolys (Lietuvos ir Nalšios žemės).

Šių vadų gyvenimo istorijos atskleidžia to meto politinio elito veiklos ir pasirinkimų galimybes bei trajektorijas. Mums čia svarbaus įvykio metai (1262) Mindaugui buvo priešpaskutiniai gyvenimo metai. Veikiausiai jis tiesiogiai nedalyvavo tų metų žygiuose į Mazoviją, Rusiją ir Prūsiją, tačiau jie neabejotinai vyko jo valia. Tautvilas ir Gedvydas buvo Mindaugo brolio sūnūs, Mindaugo kadaise ištremiti iš tėvonijų. Tautvilas tapo vienu pirmųjų lietuvių krikščionių, apkrikštytu Rygos arkivyskupo, taip veikiausiai jį rengiant kaip atsvarą tuomet krikšto dar nepriėmusiam Mindaugui. Susitaikęs su Mindaugo viešpatavimu Lietuvoje, Tautvilas buvo priimtas valdyti Polocke, taip pradėdamas vėliau įtakingą lietuvių kunigaikščių – kviestų (samdytų) valdovų – tradiciją Rusios kunigaikštystėse. Šią tradiciją pratęsė Mindaugo svainis ir žudikas Daumantas, kuriam po smurtinio veiksmo teko ieškotis veiklos už krašto ribų. Su savo 300 vyrų kariauna jis atvyko į Pskovą, kur, priėmęs stačiatikių krikštą Timotiejaus vardu, valdė net iki 1299 m., pasižymėdamas išpuoliais prieš buvusią tėvoniją Nalšioje ir gindamas Pskovą nuo kryžiuočių. Dėl šių veiksmų užsitarnavęs ilgalaikę politinio ir bažnytinio atminimo tradiciją šiame šiaurės Rusios mieste, stačiatikių cerkvės paskelbtas šventuoju, susilaukė kelių gyvenimo aprašymų⁶, o su jo vardu Pskove siejamos bent kelios atminimo vietos – „Daumanto siena“ bei „Daumanto kalavijas“. Į Rusiją (Naugarduką) valdyti išvyko ir vyriausias Mindaugo sūnus Vaišelga, vėliau pasirinkęs (ar priverstas pasirinkti) vienuolio gyvenimą. Tuo tarpu Mindaugo seserų sūnūs Lengvenis ir Treniota buvo veikiausiai dėdės išugdyti (to meto socialiniam elito gyvenimui itin būdingas sūnėno ir dėdės iš motinos pusės ryšys) ir globojami lietuvių kariaunos vadai. Tik jei Lengvenis liko ištikimas Mindaugui (beje, Mindaugui teko kartą jį brangiai išpirkti iš Ordino nelaisvės), tai Treniota, kaip žinia, buvo vienas pagrindinių sąmokslų prieš Mindaugą organizatorių, po to trumpam tapęs Lietuvos valdovu.

Žygiai

Kalbėdami apie Viduramžių karus, turime neužmiršti, kad jų pobūdis ir samprata smarkiai skyrėsi nuo modernių laikų totalinių karų. Viduramžių politinės ir socialinės sąlygos lėmė, kad to meto kariniai veiksmai buvo ne tiek karo frontas, kiek ilgesni ar trumpesni tiksliniai karo žygiai į konkrečią vietovę ar regioną. Šie kariniai susidūrimai toli gražu ne visuomet turėdavo ilgalaikius strateginius tikslus (pavyzdžiui, prisijungti kokią nors teritoriją ar sugriauti kokią nors priešišką koaliciją), kur kas svarbesni buvo jų simboliniai ir reprezentaciniai (kariaunos vado ir jo būrio išskirtinumo įtvirtinimas) bei ekonominiai (karo grobis) motyvai. Būtent tokių karinių žygių vaizdą šaltiniai atskleidžia XIII a. Lietuvoje. Formuojantis Lietuvos valstybei, vadinasi, ir stiprėjant iškylančio monarcho kariaunai, lietuviai pajudėjo bent keliomis kryptimis.

Visų pirma tai buvo žygiai prieš latvių gentis. XIII a. pradžios Livonijos kronikininkas Henrikas Latvis vaizdžiai apibūdino Padauguvio genčių padėtį: „buvo lyviai ir latgaliai, lietuvių pašaras ir maistas, taip kaip avys vilko nasruose“⁷. Galima manyti, kad ši lietuvių ekspansija buvo vienas faktorių, lėmusių, kodėl tokios gentys kaip lyviai ar latgaliai palyginti lengvai susitaikė su nauja Kalavijuočių (Livonijos) ordino ar Rygos

arkivyskupo valdžia, kuri bent jau kažkiek galėjo juos ginti nuo tarsi kokia gamtinė neganda periodiškai atklystančių panašia kalba kalbančių, bet tokių negailestingų lietuvių.

Kitos žygių kryptys buvo rusų kunigaikštystės šiaurėje (Polockas, Pskovas) ir pietuose (Haličas-Voluinė). XIII a. septinto dešimtmečio pradžioje monarcho valdžios sustiprėjimas ir lietuvių karinio potencialo koncentracija lėmė, kad lietuviai vienu metu sugebėjo vykdyti žygius keliomis kryptimis. Tiesa, pačią Lietuvą ką tik buvo nusiaubęs totorių antpuolis 1258–1259 m. žiemą. Taigi galima stebėti itin padažnėjusį kariaunų judėjimą jau ir taip karinių veikslių kupinu laikotarpiu.

Ivykis

XIII a. antroje pusėje, jau Lietuvos karalystės laikais, buvo atrastas naujas žygių ir plėšimų objektas – tai lig tol menkai pažįstama Lenkija. Menkas pažinimas buvo abipusis, dar XIII a. Lenkijoje ne visuomet lietuvius skirta nuo prūsų, Mindaugas vadintas prūsų karaliumi, o žinių apie Lietuvą lenkų šaltiniuose ima gausėti tik į antrą XIV a. pusę. Ir lietuviai XIII a. antroje pusėje atrado ne Lenkiją, bet jos rytinį pakraštį – Mazoviją. Vientisos Lenkijos valstybės tuo metu nebuvo, ji buvo susiskaldžiusi į kelias kunigaikštystes, kurios valdovai – įvairios valdančios Piastų giminės šakos – nuožmiai vaidijosi tarpusavyje dėl valdžios. Varšuva tik po Liublino unijos ilgainiui tapo pagrindine Abiejų Tautų Respublikos valdovų rezidencija, o kartu ir sostine. XIII a. tai buvo užkampis. Lietuvių pažintis su lenkais iš esmės ir prasidėjo nuo Varšuvos užpuolimo, ir mes pagaliau pasiekėme pavadinime nurodytą temą⁸. Tiesa, gali būti, kad čia toliau minėsimo Mazovijos kunigaikščio Siemovito tėvas Konradas naudojosi lietuvių kariaunų pagalba, kovodamas su savo giminaičiais dėl dominavimo Krokuvoje. Dėl įtakos su broliu konkuravo ir Siemovitas, kuris, mėgindamas sustiprinti savo politines pozicijas, buvo sudaręs bent kelias sutartis su Haličo-Voluinės kunigaikščiu (buvo vedęs jo dukterį) ir Vokiečių ordinu. Su pastaruoju buvo pasidalytos įtakos sferos kaimyninių jotvingių žemėse, o tai gerai atspindi šio Mazovijos kunigaikščio ekspansinę politiką. Tačiau toks politinis aktyvumas bei ryšiai pritraukė ir lietuvių dėmesį. Pirmasis patikimai šaltinių paliudytas lietuvių žygis Lenkijoje įvyko 1262 m. (ar 1261 m., istorikai nesutaria ar čia būta vieno žygio, ar keli sekę vienas paskui kitą, tačiau ši aplinkybė mums čia nėra tokia svarbi), kai lietuvių kariuomenė, niokodama Plocko žemę, nusiaubė ir dabartinės Varšuvos apylinkėse esantį Mazovijos kunigaikščių dvarą Ujazdovą (Jazdovą). Dabar tai jau Varšuvos dalis, o tam tikra istorijos ironija yra ta, kad dabartinė Lietuvos ambasada Lenkijoje įsikūrusi Ujazdovo alėjoje. Dalis istorikų mano, kad lietuvių žygis buvo jų sąjungos su Siemovito broliu Kujavijos kunigaikščiu Kazimieru pasekmė, nors toks šio įvykio aiškinimas „tarptautinės politikos“ kategorijomis nėra būtinas. Tuo pat metu, kaip teigiama Petro Dusburgiečio kronikoje, kitos dvi lietuvių kariaunos dalys įsiveržė į Prūsijos žemes (Pomezaniją ir Kulmą, o netrukus dar viena, čia jau rusų metraščių informacija, pasirodys pietų Rusijoje – Voluinėje).

Didžiosios Lenkijos kronikoje nurodoma, kad birželio 22 d. (kitur 23 d.) įsiveržęs į Ujazdovę esančią įtvirtintą gyvenvietę, lietuvių vadas Švarnas „pats nukirsdino suimtą kunigaikštį Siemovitą, o jo sūnų Konradą paėmė su savimi į nelaisvę“⁹. Kai kuriuose šaltiniuose dar priduriama, kad Siemovito kūnas buvęs sudegintas (*comburitur*). Haličo-Voluinės (Ipatijaus) metraštis apie tą patį įvykį praneša panašiai ir tiek pat

lakoniškai: Mindaugo lietuviai kartu su Eustatijum Konstantinovičium iš Riazanės užpuolė lenkus ir Šv. Jono dienos išvakarėse nusiaubė Jazdovą, užmušė kunigaikštį Siemovitą, o jo sūnų Konradą paėmė į nelaisvę¹⁰. Iš esmės tai yra ir viskas, ką mes žinome apie šį įvykį. Vėlesnės kronikos šią žinią tik perpasakoja. Toliau prasideda interpretacijos, daugiau mažiau tikėtinos hipotezės. Istorikai veikiausiai pagrįstai teigia, kad lietuvių kariuomenei vadovavo ne Švarnas, o Mindaugo seserėnas Treniota¹¹. Ši kariuomenė, kaip tuo metu būdavę įprasta, buvo tarptautinė, šalia lietuvių minimi ir prisijungę rusai. Neįprastas buvo ir todėl amžininkų taip akcentuotas smurtinis susidorojimas su lenkų kunigaikščiu, kurio aplinkybės (nukirsdinimas, deginimas) verčia galvoti apie kažkokius ritualinius lietuvių veiksmus. Šiaip jau belaisvių aukojimas nebūtų kuo nors ypatingas lietuvių kariauninkų poelgis, šaltiniai ne kartą mini tokius XIII a. lietuvių veiksmus po sėkmingo karo žygio. Taip pat ir nukirsdinimas yra gana būdingas senosioms gentims ritualinės kūno fragmentacijos paprotys – kaip bausmė už nustatytos gyvenimo tvarkos pažeidimą. Tačiau neaišku, kodėl reikėjo žudyti kunigaikštį, – net ir tarp skirtingų „politinių sistemų“ vykstančiuose konfliktuose vadai, jei nežūdavo susidūrimų metu, paprastai būdavo imami į nelaisvę.

Dar keisčiau atrodo demonstratyvus „susidorojimas“ su nužudyto vado kūnu. Lenkų istoriko Jano Powierskio mėginimas šį aktą interpretuoti kaip „savotišką pagarbą“ – pagonių mirusių deginimo papročio naudojimą¹² – yra nesusipratimas. Viduramžių kovose vadai atlikdavo centrinį vaidmenį. Vado žūtis neretai versdavo užbaigti mūšį, o žuvusio vado kūno paieška ir demonstravimas buvo esminis pergalės akcentas. Tačiau paimti į nelaisvę vadai nebuvo žudomi, tai buvo svarbus karo grobis, – ir simboline (prestižo), ir finansine (išpirkos) prasme. Taip nutiko su Siemovito sūnumi Konradu, kuris po kelių metų buvo paleistas iš nelaisvės. 1296 m. turbūt už išpirką buvo paleistas kitas Siemovitas – prieš kelis metus į nelaisvę paimtas Dobrynės kunigaikštis. Kažkas panašaus XIV a. antroje pusėje nutiks ir Kęstučiui, kurį džiugiai ir išdidžiai suėmė, vėliau nežinodami ką su juo toliau daryti, Ordino riteriai tiesiog paleido¹³. Riteriškoje Europoje kilmingo priešų paėmimas į nelaisvę ir jo išpirkimas buvo virtęs savitu sportu. Kaip liudija įrašai Ordino išdo knygoje, Kęstutis už saviškių išlaisvinimą net buvo prasiskolinęs Ordino vadovybei¹⁴. Šioje nuolatinė žygių Pabaltijyje epochoje žinomas tik vienas ekscesas, kai pagal riteriškus papročius kryžiuočiams pasidavęs 1364 m. Veliunos seniūnas ir būsimo žymios didikų giminės protėvis Goštautas neaiškiomis aplinkybėmis buvo nužudytas¹⁵. Įvykį aprašęs Vokiečių ordino kronikininkas Vygandas Marburgietis šio veiksmo tikrai nebando teisinti. Todėl Siemovito nukirsdinimą galima aiškinti tik (mums nežinomomis) ypatingomis aplinkybėmis, kurios galėjo pateisinti smurtą prieš kunigaikštį. Čia priename istorinio pažinimo ribas. Hipotezės apie tai, kad nužudymas buvo konkurento Kazimiero užsakymas ar ypatingo lietuvių priešiško prieš šį „kryžiuočių draugą“ išraiška yra lygiai tiek pat įtikinamos, kaip galimas teiginys apie tai, kad Siemovitą ir Treniotą galėjo sieti koks nors asmeninio pobūdžio vaidas.

Toliau politinės žmogžudystės sekė viena kitą. Gali būti, kad šio žygio sėkmė ir dar labiau padidėjusi vado charizma įkvėpė Treniotą tolesniems poelgiams – Livonijos eiliuotoji kronika sako, kad jis jau beveik prilygo Mindaugui draugų skaičiumi ir turtais. Grįžęs iš žygio, po metų Treniota organizavo karaliaus Mindaugo ir jo sūnų nužudymą, taip pat pasiuntė žudikus prieš potencialų konkurentą Polocko kunigaikštį Tautvilą, kol galų gale jo paties dar po metų nenukrovė keršijantys Mindaugo

kariauninkai. Iš pradžioje minėtų istorijos veikėjų gyvas liko tik laiku į Pskovą pasitraukęs Daumantas. Lietuvoje prasidėjo politinė suirutė, monarchinės valdžios susvyravimo epocha, iš kurios galutinai buvo išeita tik XIV a. pradžioje.

Nepaisant smurtinės baigties, 1262 m. įvykis tikrai neatvedė prie priešišku santykių tarp lietuvių ir Mazovijos kunigaikščių. Atradę naują plėšimų objektą, lietuviai dar ne kartą ten apsilankė. Tačiau ilginiui su Mazovija susiklostė ypač artimi santykiai. Apie 1279 m. lietuvių valdovo Traidenio¹⁶ duktė Gaudimantė ištekėjo už tąkart lietuvių nužudyto Siemovito sūnaus Boleslovo II, taip pradėdama vėliau politiškai svarbią lietuvių kunigaikštyčių ištekimo į šį kraštą tradiciją¹⁷. Beje, vestuvės įvyko, o vėliau Gaudimantė Sofija buvo palaidota toje pačioje Plocko katedroje, kurios prabangias duris lietuviai galbūt išplėšė čia aprašyto žygio metu. Nuo šiol iš esmės kiekvieno Lietuvos valdovo iki pat Jogailos ir Vytauto duktė ar sesuo tapdavo Mazovijos kunigaikštine. Mazovijoje apsigyvenusios lietuvių kunigaikštės tarpininkaudavo politinę izoliaciją patiriantiems pagoniškiems giminaičiams ir padėdavo jiems atrasti diplomatinis kelius į Vakarų. Čia pakaks prisiminti Gedimino laiške atvykėliams iš Vakarų Europos siūlomą patogiausią kelią į jo šalį – per žento Mazovijos kunigaikščio Vaclovo valdas arba Kęstučio bei Vytauto apsilankymus pas savo šeimos moteris Mazovijoje pabėgimų metu. Traidenio vardas buvo perduodamas su juo besigiminiavusių Mazovijos kunigaikščių vardyne, kai pačioje Lietuvoje apie tokio vardo kunigaikštį jau nieko nežinota. Rašytinės atminimo tradicijos neturinčioje pagoniškoje Lietuvoje buvo užmiršta ištisa XIII a. epocha, kurią vėliau teko rekonstruoti iš vokiečių, rusų, lenkų šaltinių¹⁸.

Žvelgiant į XIII a. vidurio karų laikotarpį iš lietuvių perspektyvos, galima teigti, kad šie žygiai buvo dalis tuometinės politikos, kuri leido lietuvių kunigaikščiams ir jų kariaunoms ne tik turtėti, bet ir įgyti platesnį tarptautinį akiratį. Užmegzti kontaktai su kaimyninių krikščioniškų kraštų valdovais (Ordino, lenkų, rusų) padėjo formuoti naują politinį darinį, kuriuo tapo Mindaugo karalystė. Todėl Lietuvos valstybė yra šios karų epochos kūrinys. Susidūrimų metu visų pirma pasikeitė lietuvių politinis elitas. Jei XIII a. karuose lietuviai ir kiti baltai virvėmis bandydavo nutempti jiems nematytą mūrinę pilį ir mūšiuose kovėsi nulipę nuo žirgų, tai XIV a. antroje pusėje Lietuvoje matome jau riterišką kariuomenę, kuri perima naujas technologijas, nebeaukoja belaisvių savo dievams, laikosi įvairių riterių kovos taktikos ir etikos taisyklių, naudoja skiriamuosius riteriškus ženklus – herbus.

¹ *Edvardas Gudavičius, „Mindaugo karūnacija“, in: Edvardas Gudavičius, Lietuvos europėjimo kelias: Istorinės studijos, Vilnius, 2002, p. 333-336.*

² *Didžioji dalis jų prieinama lietuviškai viename leidinyje: Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis, Rimvydas Petrauskas, Vilnius, 2005.*

³ *Klasikinė Henryko Łowmiańskiego kariaunos vaidmens valstybės formavimosi laikotarpiu interpretacija: Henryk Łowmiański, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, t. 1, Wilno, 1931, p. 435 ir t. Plačiau apie valstybės formavimosi procesus platesnėje perspektyvoje: Lietuvos valstybės susikūrimas europiniame*

kontekste, sudarė Rimvydas Petrauskas, Vilnius, 2008.

⁴ Karol Modzelewski, *Barbarų Europa*, iš lenkų kalbos vertė Vytautas Dekšnys, Vilnius, 2007.

⁵ *Apie daugelį iš jų plačiau: Edvardas Gudavičius, Mindaugas*, Vilnius, 1998. *Treniotos tariamai žemaitiška kilmė atmeta: Edvardas Gudavičius, „Ar Treniota žemaičių kunigaikštis?“*, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*, 1982, t. 4 (81), p. 63–70.

⁶ Валентина Охотникова, *Повесть о Довмонте*, Ленинград, 1985. Taip pat žr. Stephen C. Rowell, „*Between Lithuania and Rus’: Dovmont-Timofey of Pskov, his life and cult*“, in: *Oxford Slavonic papers*, 1992, t. 25, p. 1–33; Artūras Dubonis, „*Daumantas: nuodėmė ir šventas gyvenimas*“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1994, Nr. 5, p. 50–58.

⁷ Henrikas Latvis, *Hermanas Vartbergė, Livonijos kronikos*, iš lotynų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Juozas Jurginis, Vilnius, 1991.

⁸ *Pagrindinė literatūra: Aleksander Gieysztor, „Działania wojenne Litwy w r. 1262 i zdobycie Jazdowa“*, in: *Studia historyczne S. Herbstowi na 60-lecie urodzin w upominku*, Warszawa, 1967, p. 5–14; Jan Powierski, „*Stanowisko polityczne książąt polskich wobec ludów bałtyjskich i Zakonu Krzyżackiego w okresie nasilenia najazdów litewskich (1261–1263)*“, in: *Acta Baltico-Slavica*, 1983, t. 15, p. 7–53; Edvardas Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, Vilnius, 1989; Grzegorz Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 1: *Trudne początki*, Poznań, 1998.

⁹ *Monumenta Poloniae Historica*, ser. 2, t. 8, Warszawa, 1970, p. 115–117.

¹⁰ *Полное собрание русских летописей*, t. 2: *Ипатьевская летопись*, С.-Петербург, 1843, p. 855.

¹¹ Jan Powierski, *op. cit.*, p. 16. Didžiosios Lenkijos kronikoje nurodoma, kad Švarnas buvęs Haličo-Voluinės kunigaikščio Danieliaus Romanovičiaus seserėnas (filius sororis), kai tuo tarpu iš tiesų buvo jo sūnus. Atsižvelgiant į tai, kad Treniota buvo Mindaugo seserėnas, kad toje pačioje Didžiosios Lenkijos kronikoje ką tik buvo aprašytas „Prūsijos karaliaus“ Mindaugo žygis į Mazoviją (Powierskis linkęs manyti, kad buvo vienas vienintelis žygis) ir į tai, kad to meto politinėje situacijoje Haličo-Voluinės kariuomenės pasirodymas Mazovijoje sunkiai tikėtinas (lietuvių kariuomenė pati siaubė tais pačiais metais Voluinę), galima sutikti su istorikais, lietuvių kariuomenės vadu laikančiais Treniotą (plg. taip pat Edvardas Gudavičius, „*Dėl lietuvių antpuolių Mozūrijoje XIII a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje*“, in: *Lietuva ir jos kaimynai: Nuo normanų iki Napoleono. Prof. Broniaus Dundulio atminimui*, Vilnius, 2001, p. 82–94).

¹² Jan Powierski, *op. cit.*, p. 37.

¹³ Darius Baronas, „*Kęstučio pabėgimas iš Marienburgo*“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2003, t. 11, p. 23–33.

---

¹⁴ Kęstučio ir lietuvių kilmingųjų skolos Ragainės ir Balgos komtūrams 1379 ir 1382 m.: *Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. von Walther Zieseimer, Danzig, 1921, p. 150, 259.

¹⁵ Wigand von Marburg, „*Cronica nova prutenica*“, in: *Scriptores rerum prussicarum*, hrsg. von Theodor Hirsch, Max Töppen, Ernst Strehlke, t. 2, Leipzig, 1863, p. 547.

¹⁶ Artūras Dubonis, *Traidenis: Monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje (1268–1282)*, Vilnius, 2009.

¹⁷ Stephen C. Rowell, „*Pious Princesses or the Daughters of Belial: Pagan Lithuanian Dinastic Diplomacy 1279–1423*“, in: *Medieval Prosopography*, 1994, t. 15, p. 3–80.

¹⁸ Plg. Rimvydas Petrauskas, „*Užmirštas karalius: Mindaugas LDK visuomenės savimonėje XIV a. pabaigoje – XVI a.*“, in: *Mindaugas karalius*, Vilnius, 2008, p. 51–63.